

Урок 17. Неповнолітні як учасники цивільних правовідносин

1. Що таке цивільна правоздатність і цивільна дієздатність

Кожного дня, навіть не помічаючи цього, ми стаємо учасниками правовідносин: їдемо в транспорті, здійснюємо покупки, відвідуємо перукарню, отримуємо поштову кореспонденцію тощо. Переважна більшість правовідносин, учасником яких стає пересічна людина, урегульовуються цивільним правом, а отже, є цивільно-правовими.

Цивільне право — це галузь права, що врегульовує цивільні правовідносини, тобто майнові та особисті немайнові відносини між юридично рівними учасниками. Таким чином, кожна зі сторін має свій комплекс прав та обов'язків і не підпорядкована іншій.

Цивільний кодекс України

Стаття 2. Учасники цивільних відносин

1. Учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи...

2. Учасниками цивільних відносин є: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Особисті немайнові відносини — це відносини, які не мають економічного змісту; вони пов'язані із самою особистістю, тобто мають невідчужуваний характер. Особисті немайнові відносини індивідуалізують особу, оскільки виникають завдяки здійсненню нею її особистих прав і свобод (наприклад право особи на життя, здоров'я, честь, гідність, ім'я тощо). Тобто в цьому випадку йдеться про суб'єктивні права, які належать кожній особі від народження або закріплюються за нею законом. Особистими немайновими правами особа володіє протягом усього свого життя.

Особи, що не досягли 14 років, можуть здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності (на фото юна художниця зі Львова Юстина Савицька)

Майновими відносинами є відносини власності, які виникають у зв'язку із закріпленням матеріальних благ за уповноваженими суб'єктами та здійсненням останніми певних дій із володіння, користування та розпорядження цими благами. (Більш детально право власності розглядатиметься у наступному параграфі.)

Для визнання осіб суб'єктами цивільного права необхідна цивільна правосуб'єктність, тобто їхня право- та дієздатність.

Цивільна правоздатність — це здатність особи мати цивільні права й нести цивільні обов'язки.

Цивільна правоздатність закріплюється в цивільному законодавстві як рівна для всіх і кожного, незалежно від походження, соціального й майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, релігійних поглядів, роду й характеру занять, місця проживання тощо. Жоден громадянин упродовж свого життя не може бути позбавлений цивільної правоздатності, але може бути обмежений у ній. Допускаються два види обмеження цивільної правоздатності — добровільний і примусовий.

Одним із прикладів добровільного обмеження цивільної правоздатності можна визнати випадок, коли особа, яка стала ченцем, добровільно відмовляється від деяких цивільних прав.

Примусове обмеження цивільної правоздатності допускається лише тоді, коли воно передбачене законом (обмеження волі, виправні роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, адміністративний нагляд, позбавлення права керувати транспортним засобом тощо).

Цивільна дієздатність — це здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, називається правочином.

Цивільний кодекс України

Стаття 202. Поняття та види правочинів

1. Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

2. Правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми (договори).

3. Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами.

Односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила.

Односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами.

4. Дво- чи багатостороннім правочином є погоджена дія двох або більше сторін... Стаття 203. Загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину

1. Зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства.

2. Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

5. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

6. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. Обсяг цивільної дієздатності виникає не одразу після народження, а поступово, із досягненням певного віку, і залежить від психічного здоров'я фізичної особи. Цивільний кодекс України встановлює обсяг цивільної дієздатності, який може бути обмежений тільки у випадках і в порядку, установленому законом. Виходячи із цього, розглядають такі види цивільної дієздатності: повну, неповну, часткову, обмежену дієздатність, а також визнання особи недієздатною.

2. Яким є обсяг цивільної дієздатності неповнолітніх

Часткова цивільна дієздатність визначена законодавством для малолітніх осіб, тобто таких, що не досягли 14 років. Діти віком до 14 років виступають як самостійні суб'єкти цивільних відносин і мають право:

- самотійно вчиняти дрібні побутові правочини (правочин вважається дрібним побутовим, якщо задовольняє побутові потреби особи відповідно до її фізичного, духовного або соціального розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість);
- здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Правочин, який вчинено малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, може бути згодом схвалений її батьками або одним із них, із яким вона проживає, або опікуном. Правочин вважається схваленим, якщо ці особи, дізнавшись про його вчинення, протягом одного місяця не заявили претензії другій стороні. У разі відсутності схвалення правочину він є недійсним від моменту укладення (нікчемним).

Неповна цивільна дієздатність визначається для неповнолітніх осіб (від 14 до 18 років). Вони мають усі ті цивільні права, що й малолітні особи, а також право самотійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; можуть здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Вони самотійно укладають договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджаються вкладом, внесеним ними на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок). Якщо грошові кошти внесені на ім'я неповнолітнього іншими особами, то розпоряджатися ними він може лише за згодою його батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

Для вчинення правочину неповнолітньою особою потрібна згода одного з батьків (усиновлювачів). Якщо той із батьків, із яким проживає неповнолітня особа, висловлює заперечення, правочин може бути здійснений із дозволу органу опіки та піклування.

При цьому при вчиненні неповнолітніми правочинів щодо транспортних засобів або нерухомого майна згода батьків (усиновлювачів) або піклувальників має бути надана письмово та нотаріально посвідчена.

Неповнолітні можуть бути учасниками (засновниками) юридичних осіб, якщо де не заборонено законом або установчими документами юридичної особи.

За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самотійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити цього права. Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо зникли обставини, які були підставою для його прийняття.

В окремих випадках повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка не досягла 18 років.

Так, у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

Крім того, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

Збільшення обсягів правоздатності неповнолітньої особи здійснюється за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника. У разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Повна цивільна дієздатність також може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на всі цивільні права та обов'язки. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається.

3. У чому полягають особливості цивільно-правової відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб

Цивільні правовідносини можуть існувати та успішно розвиватися лише за умови, що всі їх учасники належним чином виконуватимуть свої обов'язки. Порушення цього правила завдає шкоди як окремим громадянам чи юридичним особам, так і суспільству в цілому.

Шкода являє собою втрати особистого немайнового та майнового характеру, що є наслідком протиправної поведінки. Майнова шкода, виражена в грошах, — це збитки. Збитки поділяють на реальну шкоду (витрати, зроблені для відновлення порушеного права, втрата або пошкодження майна) та упущену вигоду (неодержані доходи — які особа могла б отримати, якби її право не було порушене). Моральною (немайновою) шкодою вважаються втрати немайнового характеру, що виникли внаслідок фізичних чи моральних страждань особи, права або блага якої порушено. Немайнова шкода юридичної особи виявляється в завданні шкоди її діловій репутації.

Одним із заходів впливу на особу, що посягнула на права або інтереси інших учасників цивільно-правових відносин, є цивільно-правова

відповідальність. Вона полягає в тому, що на правопорушника покладається додатковий обов'язок, що тягне за собою певні майнові втрати. Так, орендодавець, який відмовився надавати приміщення, порушивши тим самим умови договору оренди, зобов'язаний виконати його: надати приміщення, а також відшкодувати збитки, які виникли в орендаря у зв'язку з такими діями. Відшкодування збитків у цьому прикладі є тим додатковим обов'язком, який покладається на правопорушника.

Цивільно-правова відповідальність — це примусовий захід майнового характеру, що забезпечує відновлення порушених цивільних прав і зумовлює негативні наслідки для порушника з метою його виховання та стимулювання до належної поведінки.

Для допитливих

За певних обставин особа може бути звільнена від відповідальності за невиконання (неналежне виконання) зобов'язань.

Такими обставинами визначаються:

- непереборна сила — це надзвичайні й невідворотні за певних умов обставини чи події (повінь, землетрус, ураган), а також явища соціального характеру (страйки тощо); прийняття компетентними органами держави актів, що забороняють або призупиняють вчинення певних угод, операцій тощо;
- випадок (казус) — обставини, у яких немає вини сторін, та можливість настання яких особа не могла і не повинна була передбачити.

У цивільному праві встановлено принцип презумпції вини особи, яка порушила зобов'язання: вона вважається невинуватою, якщо доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. При цьому саме особа, яка порушила зобов'язання, доводить відсутність своєї вини.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана із сумою цього відшкодування.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МАЛОЛІТНІХ І НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Малолітні (до 14 років)	Неповнолітні (від 14 до 18 років)
Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду	Неповнолітня особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах
Шкода, завдана малолітньою особою, відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою	У разі відсутності в неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, остання відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Обов'язок цих осіб відшкодувати шкоду припиняється з досягненням особою, яка завдала шкоди, повноліття